

Mario Stipančević

Hrvatski državni arhiv
Marulićev trg 21
Zagreb

RAZGOVOR S DR. SAVOM ZLATIĆEM

UDK 329.15-05Zlatić, S.(049.3)

Stručni rad

Povod razgovoru bilo je preuzimanje gradiva što ga je dr. Savo Zlatić darovao Hrvatskom državnom arhivu, a koje je najvećim djelom nastalo njegovim političkim i stručnim radom. Gradivo je uz iznimno zalaganje i pomoć dr. Zlatića popisano u njegovu stanu od 2. ožujka do 30. rujna 2004. godine, kada je i fizički preuzeto u Arhiv. Nakon preuzimanja od spomenutoga je gradiva formiran Osobni fond Zlatić Savo, koji sadržava 46 arhivskih kutija. Najveći se njegov dio odnosi na političku i društvenu djelatnost dr. Zlatića, njegov medicinski rad te problemski šah, kojim se strastveno bavio, dok manji dio fonda obuhvaća gradivo vezano za članove njegove obitelji: majku Josipu rođ. Klun i oca Matka, prvu suprugu Lidu Zlatić rođ. Herzog, drugu suprugu Mariju Horvat-Zlatić te sestru Milenu Zlatić. Kao posebno vrijedne dijelove gradiva valjalo bi istaknuti Zlatićeve partizanske dnevnik pisane od 1941. do 1945. sačuvane u izvorniku, osobne dokumente i odlikovanja, propagandne materijale iz ratnoga i poratnoga razdoblja, rukopisne zabilješke sa aktiva i odbora Partije te sjednica mjesnih i Centralnog komiteta Komunističke partije Jugoslavije, materijale iz razdoblja njegova boravka u Albaniji te gradivo vezano za rad međunarodne komisije za razgraničenje Jugoslavije i Italije u Istri.

Ključne riječi: Savo Zlatić, Hrvatski državni arhiv, osobni fond, Komunistička partija, medicina, farmakologija, problemski šah

Iz gradiva Vaše ostavštine razvidno je da ste tijekom Drugoga svjetskog rata, a i nakon njega igrali zapaženu ulogu ne samo u Hrvatskoj, nego i u tadašnjoj Jugoslaviji. Naime, bili ste prvi partizanski liječnik Hrvatske, partijski rukovoditelj u Okrugu Karlovac, član Politbiroa Centralnoga komiteta Komunističke partije Hrvatske (CK KPH), sekretar Povjerenstva CK KPH za Hrvatsku sjeverno od Save 1944. godine, ministar industrije u Vladi NR Hrvatske 1945. i 1946. godine, predstavnik CK Komunističke partije Jugoslavije

kod Centralnog komiteta albanskih komunista, zatim ministar lake industrije u Vladi FNR Jugoslavije i član Predsjedništva FNR Jugoslavije. Nakon razlaza s Titom u potpunosti ste se posvetili medicinskom radu. Vaš je životni put više nego zanimljiv, pa bih Vam zbog toga želio postaviti nekoliko pitanja.

ZLATIĆ: Samo izvolite.

Ipak, prije nego krenemo na Vašu političku aktivnost molim Vas da nešto kažete o svom djetinjstvu koje ste proveli u Istri.

ZLATIĆ: Rođen sam kao katolik, Hrvat u Istri 12. srpnja 1912. u selu Lanišće na sjeverozapadnoj strani obronaka Učke od roditelja koji su tu oboje bili učitelji. Moj otac Matko bio je narodnjak i politički aktivan u borbi protiv Talijana i tadašnje Habsburške Monarhije. Bio je prijatelj župnika u Lanišću, Čeha Josipa Vrbke, s kojim su narodnjaci surađivali.

Je li Vaš otac bio religiozan?

ZLATIĆ: Bez obzira na prijateljstvo sa župnikom moj otac, pa ni moja majka, nisu bili religiozni, premda su nedjeljom išli u crkvu. Čak sam ja neko vrijeme bio župnikov ministrant.

U Vašem krsnom listu zabilježena su dva imena.

ZLATIĆ: Da. Kršten sam s dva imena: Savo i Vjerko. I u matičnim knjigama stoji Savo Vjerko Zlatić kao što ste vidjeli u krštenici koju je izdao mom ocu župnik Josip Vrbka.

Kako ste dospjeli u Zagreb?

ZLATIĆ: Kada su Talijani okupirali Istru 1918. godine, moj je otac bio interniran u malaričnoj Siciliji, gdje je od malarije i obolio. Uspio je iz internacije pobjeći u tadašnju Kraljevinu SHS, a moja majka, sestra i ja smo 2 ili 3 mjeseca bili u Trstu kod njenog oca i majke, koji su u jednoj višekatnici bili pazikuće. Nakon godinu dana boravka u Sloveniji, gdje sam svršio jedan razred osnovne škole, dospjeli smo 1921. u Zagreb i tu sam išao u četvrti razred pučke škole na Pantovčaku i zatim u I. realnu gimnaziju u zgradi gdje je sada muzej Mimara. Sličan put imalo je oko 30 000 izbjeglica iz Istre.

Kako je počela Vaša politička aktivnost, osobito na Medicinskom fakultetu?

ZLATIĆ: Moj prvi politički korak bio je slušanje posljednjega govora Stjepana Radića 1928. godine s balkona njegove kuće u Hercegovačkoj ulici, kamo je moj otac poveo svog šesnaestogodišnjeg sina. Uskoro je Radić umro, pa sam zajedno s ocem prisustvovao njegovom nevjerojatno brojnom sprovodu. Maturirao sam 1930. godine i na jesen se upisao na Medicinski fakultet u Zagrebu. Bilo je to vrijeme najžešće monarho-fašističke diktature, koju je 6. siječnja 1929. uveo kralj Aleksandar Karađorđević, protiv koje na Sveučilištu tada još nije bilo organiziranog otpora. Tek najesen 1932. godine počinje se razvijati snažan studentski pokret protiv diktature, u kojem su se diferencirale tri grupacije: lijeva koja osniva Sociološki klub, HSS-ovska i desna – frankovačka. Ja sam se priključio ljevici, posjećivao predavanja u Sociološkom klubu i sudjelovao u demonstracijama.

Jeste li imali suradnike, odnosno s kim ste tada surađivali?

ZLATIĆ: Da, osobito s kolegama s kojima sam maturirao. Čak smo u ljeti 1933. godine nas sedmorica iz bivšeg VIII. b razreda osnovali ilegalnu grupu, u kojoj smo bili Vladimir Bakarić, budući predsjednik prve hrvatske vlade, Joso Rukavina, budući načelnik Glavnog štaba Hrvatske i Simo Janković, koji je kao liječnik poginuo u partizanima. Zajedno smo u Tuškancu počeli čitati marksističku literaturu i sudjelovali u akcijama protiv diktature. Našu aktivnost zapazila je Olga Maček, studentica medicine, koja je imala vezu s tada gotovo razbijenom Komunističkom partijom i bila njezin član. Ona je bila kćer brata Vladka Mačeka, direktora II. realne gimnazije. Oba brata stanovali su na Prilazu br. 7 i tu smo se Joso Rukavina i ja nekoliko puta sastajali s Olgom, koja nas je povezala s komunistima na Sveučilištu u Zagrebu na čelu s Ivanom Korskim. Po fakultetima organizirane su ilegalne komunističke organizacije. Ja sam postavljen za rukovodioca tzv. rajonskog komiteta na Medicinskom fakultetu. Nakon uhićenja nekih rukovodećih drugova ja postajem član Sveučilišnog komiteta 1934. godine i primljen sam u Partiju. Nakon novih uhićenja preuzeo sam dužnost sekretara Sveučilišnog komiteta komunističke organizacije, u kojoj je bilo oko 200 članova.

Za vrijeme Vašega studija osnivao se i SKOJ u čemu ste i vi sudjelovali. Možete li reći nešto više o tome?

ZLATIĆ: Savez komunističke omladine Jugoslavije bio je također desetkovan prvih godina Šestosiječanjske diktature, pa ga je trebalo obnoviti. Osnovan je u Zagrebu Mjesni komitet SKOJ-a 1934. godine, u koji ulaze Leskovar, koji je ranije bio na robiji kao komunist, za sekretara, a ja i Mamula, radnik iz željezničke radionice u Zagrebu za članove. Već u početku je meni i Mamuli naš sekretar postao sumnjiv, pa smo ga izolirali, a nas dvojicu je preuzeo jedan ilegalac, mladi Slovenac koji je došao iz Moskve. Nas trojica smo najprije osnovali Pokrajinski komitet SKOJ-a za Hrvatsku, a zatim u ožujku 1935. postali Privremeno rukovodstvo SKOJ-a za Jugoslaviju.

Zbog svoga političkog rada nekoliko ste puta završili u zatvoru. Kako se i kada to zbilo?

ZLATIĆ: Kad je policija sa specijalistom za borbu protiv komunista pravnikom Špilerom uvidjela da smo s Leskovarom prekinuli vezu uhitila je mene i Mamulu već krajem travnja 1935. godine. Pokušali su nas mučenjem slomiti da bi nekako sačuvali »provokatora«. Uz ostale postupke (npr. stavljanje tupih šiljaka među ručne prste i jako stiskanje) najčešće su nam u posebnoj sobi vezali ruke i noge na leđa i objesili na pripremljenu motku i tukli pendrecima i batinama po tabanima. Kad su noge otekale stavljali su ih u kante s hladnom vodom da se ohlade i zatim opet na motku za mučenje. Obojica smo izdržali mučenja, pa je drugovima vani postalo jasno da je Lekovar »provokator«. Iz Zagreba smo prebačeni na Sud za zaštitu države, koji je imao zatvor na Adi Ciganliji.

Bili ste i u kaznionici u Srijemskoj Mitrovici?

ZLATIĆ: Sa skupinom komunista iz Zagreba na čelu s Ivanom Korskim prebačeni smo iz Beograda u kaznionicu u Sremskoj Mitrovici najprije u samice, a na sam Badnjak prosinca 1935. godine u tzv. »Mladičku zgradu«, koja je unutar zidova kaznionice još bila ograđena posebnim visokim zidom. Dočekani smo velikim

klicanjem tamošnjih političkih zatvorenika. Među njima je bilo najviše komunista, ustaša iz tzv. Ličkog ustanka i jedan anarhista.

Jeste li tamo bili aktivni?

ZLATIĆ: Tamo sam bio veoma aktivan, jer su drugovi uspjeli pretvoriti zatvor u školu komunizma. Nakon štrajka gladu od 11 dana u kojem smo pili samo vodu, dobili smo pravo na pet sati zajedničke šetnje u dvorištu zgrade i neke druge povlastice. U tom štrajku je umro jedan naš drug, a kod ustaša poznati Stipe Javor. Škola je bila kopija škole u Moskvi, koju su prošli neki zatvoreni drugovi. Rukovodstvo tog »komunističkog sveučilišta« sačinjavali su rektor, sekretar i nekoliko članova. U školskoj godini 1936./1937. rektor je bio Moša Pijade, ja sam bio sekretar, a članovi su bili Otokar Keršovani i Jovan Veselinov. Pored dužnosti bio sam i polaznik škole i to ne za medicinu, nego za ekonomiju, što je Partija odredila. Glavni predavač nam je bio jedan od tada rijetkih doktora ekonomske znanosti dr. Branko Bujić, koji je doktorat obranio u Njemačkoj. Imao sam toliko mnogo posla da uopće nisam osjećao da sam u zatvoru.

Kako ste uspijevali prikupiti knjige i ostali školski materijal?

ZLATIĆ: Imali smo oko 5000 legalnih, osobito lijevo orijentiranih knjiga, a osim toga uspjeli smo nabaviti i ilegalnu komunističku literaturu, aparat za umnožavanje, fotoaparate i radio. Sve je to stavljeno u podu ili zidu napravljena skrivališta. To smo sve mogli napraviti jer nas je većina stražara simpatizirala, a neki su radili za nas, za novac. Jedno vrijeme su svi do jednoga iz straže radili za nas, uključivši komandanta kome smo to plaćali. U takvim prilikama bilo nam je moguće svaki dan izdavati list *Udarnik*, jedini komunistički dnevnik u tadašnjoj Jugoslaviji.

Po izlasku iz zatvora ponovno ste politički aktivni?

ZLATIĆ: Iz Mitrovice sam dopraćen u Zagreb i tu su me 24. travnja 1938. pustili na slobodu. Odmah sam se povezao s Partijom. U vrijeme kad sam se vratio iz zatvora boravio je u Zagrebu ilegalno generalni sekretar Komunističke partije Jugoslavije Tito, pa me je pozvao na razgovor. Sastali smo se u šumi na Jelenovcu iznad Vinogradske bolnice u Zagrebu i opširno razgovarali o situaciji u Mitrovici i o mom držanju. Zanimljivo je da sam prema nekim fotografijama koje smo imali u Mitrovici prepoznao da je Tito zapravo Josip Broz, što mi prije toga nitko nije rekao. Tito je odredio da radim u Stranci radnog naroda, koja je legalno djelovala.

Jeste li se tada bavili i medicinskim radom?

ZLATIĆ: Nakon izlaska na slobodu morao sam upisati ljetni semestar na Medicinskom fakultetu. No i dalje većinu vremena posvećujem partijskom radu, osobito kada sam sa Šuhom i Markovićem imenovan u Mjesni komitet KP Hrvatske za grad Zagreb sa zadatkom da reorganiziramo zagrebačku partijsku organizaciju na principima ćelija po tvornicama, ustanovama i ulicama. To je bila direktiva Tita, jer do tada nije bilo takve organizacije komunista u Zagrebu. Tako su se moji ispiti otegnuli i dva dana prije polaganja zadnja dva ispita iz higijene i sudske medicine u prosincu 1939. godine sam uhićen od policijske Vlasti Banovine Hrvatske i nije mi bilo dopušteno da odem polagati ta dva ispita. Zajedno s velikim brojem kompromitiranih komunista iz cijele Hrvatske dopremljeni smo u Lepoglavu i

zatvoreni u posebnoj zgradi tamošnje kaznionice. Kada sam u proljeće 1940. pušten na slobodu položio sam ta dva zadnja ispita i promoviran za doktora medicine 2. travnja 1940. Nakon toga godinu dana obavljam obvezni medicinski staž.

Nedugo zatim počeo je i rat.

ZLATIĆ: Tako je. Dogovorom Hitlera i Musolinija u Hrvatskoj su na vlast postavljeni Pavelić i ustaše, koji su vjerno služili fašističkim okupatorima. Stvorena je tzv. Nezavisna Država Hrvatska, koja je obuhvaćala i dobar dio Bosne. Ustaše su otvoreno i javno proklamirale svoju politiku uništavanja Srba, Židova i Roma. Do prvog masovnog ubistva Srba došlo je već istog mjeseca kad su 10. travnja 1941. postavljeni na vlast i kad protiv njih nije bilo nikakvog oružanog otpora. U Gudovcu i okolici ubijeno je 99 Srba i 1 Hrvat. Na Kordunu je 8. svibnja 1941. u Blagaju ubijeno 525 Srba muškaraca iz Veljuna i okolice. Stalno su vršena i brojna pojedinačna ubistva ne samo Srba, nego i Židova i Roma.

Kada ste i kako otišli u partizane?

ZLATIĆ: Početkom srpnja 1941. Centralni komitet KP Hrvatske odlučio je da se oslobode komunisti u logoru Kerestinec i da svi odu u partizane. U svojstvu liječnika bio sam određen da se uvrstim u skupinu drugova koji su izvana trebali napasti Kerestinec. U Podsusedu čekao sam na vezu čitav dan bez uspjeha, pa kad je nisam dobio, po direktivi jednoga člana Mjesnoga komiteta kojeg sam susreo, vratio sam se u Zagreb. Dodijeljen sam na rad u V. rajon. Novom odlukom Partije određen sam da odem na Kordun, kojeg nisam poznao, u svojstvu liječnika i političkog radnika, kamo sam otišao 18. kolovoza 1941. godine.

Vi ste bili prvi partizanski liječnik u Hrvatskoj i jedan od osnivača prve partizanske bolnice. Recite s kim ste tada surađivali i tko Vam je pomagao pri utemeljenju bolnice u Petrovoj gori?

ZLATIĆ: U mom prvom partizanskom danu najprije sam previo jednu laku ranu Većeslava Holjevca. Već istoga dana došlo je do napada na partizane u šumi Debela kosa, u kojem je ranjen u šaku ruke partizan Milovan Košarić. Uz mene je bio i španjolski republikanski dobrovoljac Jakov Kranjčević Brado, koji je u Španiji završio sanitetski kurs i bio na prvim linijama fronte. Nas dvojica smo preotali veoma kompliciranu ranu šake i otpočeli pružati zdravstvenu pomoć svim partizanskim odredima na Kordunu i tamošnjem narodu. Morali smo prelaziti preko čuvanih cesta i pruga i satima pješaćiti da bi došli do ranjenika i bolesnih ljudi u različitim dijelovima Korduna. Zaključili smo da valja osnovati bolnicu u kojoj bi smještali ranjene partizane. Taj prijedlog je prihvatila Prva konferencija Narodnooslobodilačkog pokreta Korduna i Banije održana 19. i 20. rujna 1941. godine, ali to nije iz konspirativnih razloga uneseno u sačuvani zapisnik. Ja sam imenovan za »šefa saniteta Korduna i Banije«. Tako je došlo do građenja prve partizanske bolnice na Vrletnim stranama u Petrovoj gori, koja je primila prva dva ranjenika 4. listopada 1941. Graditelj bolnice bio je Jakov Kranjčević Brado, koji se specijalizirao u izgradnji podzemnih zemunica, u koje smo skrivali ranjenike za vrijeme ofenziva. Na Kordunu neprijatelj nije otkrio ni jednu takvu zemunicu za sve vrijeme rata. Depandanse bolnice s podzemnim zemunicama podignute su na još nekim mjestima Petrove gore i Korduna. Kada je neprijatelj otkrio i uništio objekte prve lokacije bolnice na Vrletnim stranama Brado je izgradio novu bolnicu na već

ranije pronađenom položaju u Pišinom gaju u Petrovoj gori. Bila je to nova Centralna bolnica koja je neotkrivena radila do kraja rata.

Možete li opisati svoje medicinske poslove iz tog vremena, uvjete u kojima ste radili i opremu s kojom ste raspolagali.

ZLATIĆ: Ja sam obavljao opće medicinske poslove i vršio manje kirurške zahvate tzv. malu kirurgiju, za što sam imao potrebne medicinske uređaje. U kasnijoj Centralnoj bolnici, kada je u partizane došao kirurg dr. Franz Kleinhapel i još neki kirurzi, izvođene su i velike kirurške operacije, za što smo imali svu potrebnu opremu, zaplijenjenu od neprijatelja. U toj bolnici bila je i zubarska ambulanta vođena od Vlade Pilingera, koji je svoju opremu ilegalno dopremio iz Zagreba. S lijekovima smo bili prilično snabdjeveni zahvaljujući organizacijama Crvene pomoći, osobito u Zagrebu i Karlovcu, a značajnu količinu lijekova, sanitetskog materijala i medicinske opreme zarobljavali smo od neprijatelja.

Pored medicinskih imali ste i druge dužnosti. Koje?

ZLATIĆ: Već sam spomenuo da sam na Kordun poslan ne samo kao liječnik, nego i kao politički radnik. U studenom 1941. kooptiran sam u Okružni komitet KP Hrvatske Karlovac, kad je on svoje sjedište iz Karlovca prebacio na slobodni teritorij. Nažalost se Josip Kraš predugo zadržao u Karlovcu, pa je ubijen na ulici odupirući se ustašama 19. listopada 1941. godine. Jedan od većih zadataka Okružnog komiteta bilo je pripremanje Okružne konferencije partijske organizacije u Okrugu Karlovac.

Je li to bila konferencija u Velikoj Kladaši?

ZLATIĆ: Najprije smo planirali konferenciju imati u Vojniću, ali smo zatim njeno održavanje prebacili u oslobođenu Veliku Kladašu s muslimanskim stanovništvom i veoma malim brojem Hrvata i Srba i s time željeli naglasiti politiku bratstva i jedinstva. Konferencija je održana od 12. do 14. ožujka 1942. godine. Bila je to prva legalna okružna konferencija komunista u Hrvatskoj nakon zabrane njihovog rada »Obznanom« 1920. godine u tadašnjoj Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca. Na Konferenciji su prisustvovali i predstavnici drugih stranaka, Hasan Miljković, ranije narodni poslanik Jugoslavenske muslimanske organizacije, Mišan Napijalo, također bivši narodni poslanik Samostalne demokratske stranke, radikalni političar Miloš Uzelac, dvojica muslimanskih hodža, jedan pravoslavni prota i drugi. Konferencija je izabrala novi Okružni komitet Karlovac, među ostalim i mene. Zbog odlaska Ive Marinkovića, dotadašnjeg sekretara i glavnog organizatora Konferencije na novu dužnost, Centralni komitet KP Hrvatske je mene imenovao za novog sekretara Okružnog komiteta.

Krajem 1943. godine kooptirani ste u Politbiro Centralnog komiteta KP Hrvatske, koji je zapravo vodio antifašistički pokret. Što ste radili na toj dužnosti?

ZLATIĆ: Moj rad na Kordunu prestao je nakon 3. partijske konferencije Okruga Karlovac krajem 1943. Kooptiran sam, naime, u Politbiro Centralnog komiteta KPH i dobio dužnost sekretara povjerenstva CK KPH za svu Hrvatsku sjeverno od Save, u kojoj su bili grad Zagreb, Zagrebačka oblast i Slavonska oblast. Tu sam se nalazio do kraja 1944. godine i zatim se vratio na rad u sjedište Centralnog komiteta južno od Save.

Gdje ste se nalazili prilikom oslobođenja?

ZLATIĆ: U Centralnom komitetu smo računali da će Zagreb biti oslobođen od armije Peke Dapčevića, koja je nastupala sjeverno od Save, pa je odlučeno da se ja, koji sam tamo radio, probijem u štab Peke Dapčevića. S desetinom partizana sretno sam se provukao kroz neprijateljske redove i došao u Pekin štab. No kako je poznato, u Zagreb su prve ušle partizanske jedinice s južne strane Save preko sačuvanog Savskog mosta, a tek poslije Pekine jedinice.

Bili ste član jugoslavenske delegacije na konferenciji ministara vanjskih poslova SAD-a, SSSR-a, Velike Britanije i Francuske u Parizu 1946., gdje se rješavalo pitanje Istre. Možete li reći kako su tekli razgovori?

ZLATIĆ: Jugoslavensku službenu delegaciju vodio je Edvard Kardelj, a u njoj smo bili Savica Kosanović, tadašnji naš ministar vanjskih poslova, Ljubo Leontić iz Dalmacije i ja iz Istre. Talijansku delegaciju vodio je predsjednik talijanske vlade Alcide De Gasperi. Rješavalo se pitanje Istre. SAD su predlagale da područje Labina i gotovo cijele Istre pripadne Italiji, Velika Britanija je pola Istre davala nama a pola Italiji, Francuska je Bujštinu i Slovensko primorje davala Italiji, a ostali dio Istre Jugoslaviji, SSSR je bio za pripojenje cijele Istre, Trsta i dijela Furlanije Jugoslaviji. Mi smo se nekoliko puta susretali sa sovjetskom delegacijom, koju je vodio Vjačeslav Molotov. Na Konferenciji nije u pogledu granice ništa konkretno dogovoreno. U Trstu i Slovenskom primorju, u tzv. Zoni A, bili su Englezi i Amerikanci, a Bujštinu, Zonu B, smo mi imali. Sadašnje međunarodno priznate granice s Italijom riješio je tek Tito tzv. Osimskim sporazumom s Italijom.

Poslije rata bili ste ministar u vladi NR Hrvatske i vladi FNR Jugoslavije. Kako ste se nosili s tim dužnostima i što možete izdvojiti iz tog razdoblja?

ZLATIĆ: Ranije sam spomenuo da sam u zatvoru u Mitrovici bio određen da se bavim gospodarstvom, a ne medicinom. Tamo smo imali mnoge knjige i materijale iz gospodarstva, pa sam ovladao osnovnim pojmovima te struke i uz ostalo prostudirao Marksov *Kapital*. Uz Bakarića, ja sam u Politbirou Centralnog komiteta KP Hrvatske bio najbolje educiran iz gospodarstva pa sam postavljen na čelo Komisije CK za gospodarstvo i imenovan za ministra industrije. Tada je u zemlji bio nevjerojatan polet u narodu za izgradnju, za obnovu gospodarstva i ostale djelatnosti, te su postignuti veliki uspjesi. Zbog istih razloga, poslije razlaza s Albanijom, obavljao sam dužnost ministra lake industrije u Vladi FNR Jugoslavije, kojoj je na čelu bio Tito.

Bili ste opunomoćeni ministar u Jugoslavenskom poslanstvu u Tirani, odnosno predstavnik KP Jugoslavije pri CK Albanske partije rada. Što se od Vas očekivalo?

ZLATIĆ: Prigodom posjete bugarskog predsjednika vlade Dimitrova Jugoslaviji dogovoreno je s Titom na Bledu u Sloveniji o potrebi stvaranja balkanske federacije u koju bi ušle Bugarska, Jugoslavija i Albanija. Albansku komunističku partiju osnovali su naši partijci i mi smo u njoj imali jak utjecaj. Na čelu albanskih komunista bio je Enver Hodža, komandant albanske armije. Dužnost organizacionog sekretara Partije obavljao je Koči Džodže, a komunističku omladinu je vodio Nako Spiru. Njih trojica se međusobno nisu slagali. Od nas su tražili da mi pošaljemo iskusne partijce, da im pomognemo u radu, pa sam tako i ja bio

predstavnik našeg Centralnog komiteta pri albanskom Centralnom komitetu. Najteži problemi su bila gospodarska pitanja. Vjerojatno sam i zbog mog poznavanja gospodarskih pitanja dobio tu dužnost. Moj osnovni zadatak bio je da ostvarim sporazum Tito–Dimitrov na Bledu i da pomažem albanskim drugovima. Albanci su također prihvatili osnivanje balkanske federacije, očekujući tada još veću pomoć od Jugoslavije i Bugarske.

Kakav ste utjecaj imali na prilike u Albaniji?

ZLATIĆ: Albanija sa svojim sitnoseljačkim stanovništvom nije mogla izdržavati armiju koju je imala, niti je raspolagala sa sredstvima za zdravstvo, školstvo i kulturu. Stoga je morala tražiti pomoć izvana, koju je dobivala od nas. Jugoslavija je snosila 50% svih njenih troškova, pa su Albanci mogli imati organizirano zdravstvo, školstvo, izdvajati sredstva za kulturnu djelatnost, za izgradnju željezničkih pruga i podizanje nekih tvornica. Mi smo htjeli da naša pomoć bude što racionalnije upotrebljena, što je dovelo do nezadovoljstva nekih Albanaca koji su pomoć htjeli upotrijebiti prema svojim željama, pa i za ličnu korist. Meni je naš Centralni komitet za pomoć poslao Sergeja Krajgera, kasnijeg ministra u jugoslavenskoj vladi i Kiru Gligorova, budućeg predsjednika Makedonije. U albansku armiju je kao instruktor poslan general Milan Kuprešanin. Pored toga je u Albaniji radio i priličan broj drugih naših stručnjaka.

Kako je došlo do sukoba s Albanijom?

ZLATIĆ: Sa stvaranjem balkanske federacije se u početku prešutno slagao i Staljin, ali se kasnije predomislio i pozvao Tita i Dimitrova da se odmah ujedine njihove dvije države, a da će Albaniju zadržati SSSR kao svoj oslonac na Jadranskom moru i Sredozemlju. Međutim, Dimitrov je zatražio da Jugoslavija, Bugarska i Albanija odmah ostvare federaciju. To su prihvatili i Tito i Enver Hodža. Na to je Staljin reagirao svojim prvim pismom Centralnom komitetu KP Jugoslavije, iz kojeg je bilo vrlo jasno da je odlučio silom ostvariti svoje namjere i pokoriti Tita i KP Jugoslavije. Nakon našeg odgovora sukob se još više zaoštrio. Peti kongres KP Jugoslavije održan u Beogradu dao je punu podršku Titu. Zatim je objavljena Rezolucija Informbiroa u kojoj je dvadesetak naših vodećih komunista proglašeno špijunima, izdajicama, ubicama i neprijateljima naroda Jugoslavije. Među njima nalazio sam se i ja. U Albaniji je Enver Hodža odmah stao na stranu SSSR-a, a Koči Džodže na našu stranu, pa ga je ubrzo Hodža osudio na smrt i strijeljao. Još dok sam bio u Albaniji je Nako Spiru navodno počinio samoubojstvo. Nakon prvog pisma Staljina ja sam se vratio u Beograd na poziv Tita.

Zbog čega je došlo do Vašeg razlaza s Titom i odlaska iz visoke politike? Tada ste završili na Golom otoku. Možete li reći nešto više o tome?

ZLATIĆ: Pored dužnosti ministra lake industrije bio sam imenovan i za člana Prezidiuma SFR Jugoslavije. Upravo na sastanku Prezidiuma Tito je predložio da ja odem za ambasadora u SSSR, što je prihvaćeno. Jedan od razloga za tu odluku bio je i taj što sam prilično dobro vladao ruskim jezikom. Proučavajući sve materijale došao sam do zaključka da bi za komunistički pokret u svijetu bilo korisno prihvatiti Staljinove zahtjeve. Iznio sam to drugovima i usprkos uvjerenjima ostao kod svojih gledanja. Zbog toga sam smijenjen s dužnosti ministra lake industrije i poslan u Zagreb, gdje sam dobio zaposlenje u gradskom

arhivu. Tu sam radio neko vrijeme. Kada mi je saopćeno da sam isključen iz Partije rekao sam da to ne priznajem i da se i dalje smatram članom Partije. Nakon toga sam uhićen, bio dosta dugo saslušan u zagrebačkoj policiji i onda osuđen na kaznu »preodgajanja« od dvije godine na Golom otoku. Istodobno sam u Rezoluciji Informbiroa proglašen špijunom itd., kao što sam već rekao. Enver Hodža je izdao knjigu *Titoisti Jugoslavije*, u kojoj posebno napada mene. Na Golom otoku prošao sam ona poznata mučenja i batinanja. Moram posebno istaći hrabro držanje moje žene Lide, od koje su tražili da se rastavi od mene, a kada je ona to odbila, isključili su je iz Partije.

Kakav je danas Vaš sud o Titu, Rankoviću i Kardelju?

ZLATIĆ: Josip Broz Tito je po mom sudu najveći političar kojeg je do sada imala Hrvatska. Povijesna je činjenica da se on uvrstio među vodeće svjetske državnike u Drugom svjetskom ratu, što mu priznaje čitav svijet, a to najbolje dokazuje njegov veličanstveni sprovod. Na takvo moje mišljenje nije utjecalo njegovo ponašanje prema meni, to više što je on tada bio u pravu, a ne ja. Ipak je Goli otok jedna od velikih pogrešaka Tita i vodećih ljudi tadašnje Jugoslavije. Kardelj je bio čovjek visoke inteligencije, marksistički dobro obrazovan, iako je mnoge stvari obavljao na dogmatski način i u tome se veoma razlikovao od Tita. Ranković je bio ministar unutrašnjih poslova, šef obavještajnih službi i organizacioni sekretar Partije. Obavljao je »prljave poslove« i to najčešće uspješno. Uza sve to će on imati visoko mjesto u povijesti svog vremena. Meni lično je on bio kao čovjek simpatičniji od Kardelja.

Nakon izlaska iz zatvora potpuno ste se posvetili stručnom, odnosno medicinskom radu.

ZLATIĆ: Na Golom otoku sam došao do uvjerenja da nema smisla uporno braniti svoje stavove, pa sam dao »pokajničku« izjavu koja je objavljena u tisku. Nakon toga sam pušten na slobodu i posvetio se medicini, toj mojoj prvoj ljubavi koju pratim još i danas. Bilo je to 1951. godine, kad sam postavljen za savjetnika u tadašnjem Ministarstvu zdravstva. Ministar je bio Hinko Krizman, bivši član Pribićevićeve Samostalne demokratske stranke, koji se veoma lijepo odnosio prema meni. Uskoro su mi ponudili da opet stupim u Partiju, što sam odbio, tako da od 1949. godine pa do danas nisam član niti jedne političke stranke. Zbog toga nisu protiv mene ništa poduzimali, što je potvrdio i Ranković kada me je pozvao u Beograd da se s njim sastanem u svezi s nekim pitanjima naših odnosa s Albanijom. Već od studentskih dana volio sam farmakologiju i kemiju, pa je ministar Krizman osnovao Odjel za medicinsku opremu i lijekove i mene postavio da ga vodim.

Jeste li i kako sudjelovali u podizanju i radu nekih bitnijih ustanova na tom polju?

ZLATIĆ: Povezao sam se sa svim poduzećima i ustanovama za proizvodnju lijekova i medicinske opreme u Hrvatskoj. Osobito sam godinama najuže surađivao s »Plivom«. Zajedno s prof. Križančićem podigli smo »Kemiku«, a pomogao sam i preseljenje »Ghetaldusa« u nove pogone. Mnogo sam surađivao i s prof. dr. Dragom Ikićem, direktorom Imunološkog zavoda i uspio dobiti sredstva za izgradnju nove zgrade tog Zavoda koji je proizvodio kvalitetna cjepiva. Zajedno s mr. dr. Vladimirom Kuševićem našao sam sredstva za izgradnju velike moderne zgrade Zavoda za kontrolu i ispitivanje lijekova. Usko sam surađivao s bolnicama u većim

gradovima Hrvatske i borio se da dobijem što više deviza za nabavku suvremene medicinske opreme. Pomogao sam i proizvodnji medicinskih instrumenata uspjevši izgraditi nove pogone te osigurao stalnu vezu zdravstva s proizvođačima sanitetskog i zavojnog materijala.

Dugo ste bili urednik časopisa za lijekove *Pharmaca*. Kada je i kako osnovan taj časopis?

ZLATIĆ: Godine 1961. je u tadašnjem Savjetu za narodno zdravlje NR Hrvatske predloženo da se u okviru Zajednice zdravstvenih ustanova osnuje Sekcija za medicinsko snabdijevanje koja bi se posebno bavila problemima lijekova. Zajednica je izdavala časopis *Zdravstvo*. Odlučeno je da se kao prilog časopisa izdaje posebna brošura pod imenom *Lijekovi*. Prvi broj *Lijekova* izdan je početkom 1963. u 1500 primjeraka. Izazvao je pažnju u Jugoslaviji i 1965. godine postao savezni časopis pod imenom *Pharmaca*, nakon dogovora s mr. Venceslavom Pavlovim, načelnikom Savezne uprave za lijekove i dr. Herbertom Krausom, direktorom Saveznog zavoda za zaštitu zdravlja u Beogradu. Ja sam godinama bio odgovorni urednik, a zatim je uredništvo preuzeo prof. dr. Božidar Vrhovac, koji ga još i danas veoma uspješno vodi. Zanimljivo je da u Beogradu izlazi časopis *Pharmaca iugoslavica* i da se i taj časopis smatra nastavkom *Lijekova*, odnosno *Pharmace*.

Jedan ste od osnivača kliničke farmakologije u Hrvatskoj. Možete li reći nešto o tome?

ZLATIĆ: U razvijenim zemljama ljudi sve više uzimaju lijekove počevši od rođenja pa do smrti s mnogim poznatim, ali i nepoznatim posljedicama za njih i njihovo potomstvo. Zdravstvenim stručnjacima postalo je jasno da je to jedan veoma važan problem za ljudski rod, pa je na toj osnovi uz farmakologiju i farmaciju izrasla nova grana medicine nazvana kliničkom farmakologijom. Dr. Pajo Gregorić, koji je bio na čelu Crvenog križa Hrvatske, je za mene i Radovana Damašku osigurao devizna sredstva da se pretplatimo na nekoliko najvažnijih svjetskih časopisa za lijekove i da nabavimo najvažniju literaturu i knjige. Tu smo vidjeli da se u svijetu razvija klinička farmakologija iz istih razloga zbog kojih smo i mi posebnu pažnju posvetili lijekovima. Bilo nam je jasno da moramo i kod nas razviti tu granu medicine. Najprije smo to uspjeli u Hrvatskoj, gdje Socijalno-zdravstveno vijeće Sabora od 1967. stavlja u zdravstvene programe i unaprjeđenje kliničke farmakologije. To su zatim prihvatili i savezni organi te je pri izmjenama i dopunama Zakona o lijekovima navedena i klinička farmakologija. Uvedeno je i specijaliziranje iz te grane medicine. Značajna je bila i pomoć »Plive« koja je zdravstvu darovala sredstva za četiri radna mjesta liječnika koji će se posvetiti kliničkoj farmakologiji. U Hrvatskoj je dr. Božidar Vrhovac kliničku farmakologiju podigao na svjetsku razinu i postao uvaženi stručnjak za lijekove, priznat u čitavom svijetu i biran u važne međunarodne forume te grane medicine.

Sudjelovali ste i u izradi Jugoslavenske klasifikacije lijekova. Kako je ona nastala?

ZLATIĆ: Klinička farmakologija, farmakologija i ljekarništvo (farmacija) su tri osnovna činioca koji mogu uspješno riješiti probleme lijekova ako međusobno surađuju. Takvu suradnju uspjeli smo uspostaviti u Hrvatskoj. U Sekciji za medicinsko snabdijevanje Zajednice zdravstvenih ustanova primljen je iz »Plive«,

ako se ne varam, 1962. godine, mr. Radovan Damaška, koji je neko vrijeme bio načelnik farmaceutske službe u Sloveniji, a u Banovini Hrvatskoj također je vodio tu službu. Tadašnji čelnici zdravstvene službe Hrvatske (Ćuruvija, Srdar, Šegavac) pristali su da mr. Damaška dođe u Savjet za narodno zdravlje na Markovom trgu i da sjedimo u istoj sobi, jedan nasuprot drugome. Tako smo nas dvojica počeli najuže surađivati. Želeći redovito pratiti potrošnju lijekova, na prijedlog Damaške, smo on, ja i Vrhovac zajedno klasificirali lijekove na osnovi Međunarodne klasifikacije bolesti. Taj rad je odobren i službeno nazvan *Jugoslavenska klasifikacija lijekova*. Uskoro je Svjetska zdravstvena organizacija izdala svoju Anatomske-terapijsko-kemijsku klasifikaciju lijekova, u kojoj sam naziv pokazuje na čemu se osniva. Mi smo tu klasifikaciju prihvatili. Naša klasifikacija i klasifikacija Svjetske zdravstvene organizacije su se u biti malo razlikovale.

Objavili ste puno radova, referata i članaka vezanih za povijest antifašističkoga pokreta, ali i za medicinu i lijekove. O čemu ste najčešće i najradije pisali?

ZLATIĆ: Lako sam pisao, te su me često zaduživali pisati zapisnike, izvještaje, referate, analize, članke itd. Ne znam ni približno koliko je toga bilo. Neki elaborati za koje sam napisao nacрте i zatim s drugim stručnjacima priredio konačni tekst su u Sabor Hrvatske i Saveznu skupštinu dostavljani bez imena sastavljača. Slično se događalo i s mnogim drugim pisanim materijalima. Napisao sam i mnoge tekstove za moja predavanja iz postdiplomskih studija koje sam imao u Hrvatskoj, Sloveniji, Bosni i Srbiji. Objavio sam podosta članaka o lijekovima i nekoliko znanstvenih analiza. Sa veseljem sam napisao i oko desetak članaka i analiza iz narodnooslobodilačke borbe i političkog života.

Vi ste i majstor problemskog šaha. Možete li reći nešto o tom svom hobiju? Bili ste reprezentativac bivše države, ali i Hrvatske. Jedne ste godine bili i prvak Jugoslavije u problemskom šahu.

ZLATIĆ: Sa šahom sam se počeo baviti u četrnaestoj godini. Na kvalifikacijskom turniru Zagrebačkog šahovskog kluba bio sam prvi i dobio titulu prvorazrednog igrača u sedamnaestoj godini. S problemskim šahom počeo sam se baviti u policijskom zatvoru u Petrinjskoj ulici 1950. godine, gdje sam od kruha izradio šahovske figurice, a na drvenom zatvorskom ležaju, tzv. prični, ucrtao šahovsku ploču. Kada sam došao na slobodu, Nenad Petrović, velemaistor problemskog šaha, me nagovorio da se bavim tom granom šaha. Ubrzo sam stekao titulu majstora rješavača, pa majstora sastavljača i zatim sam 1956. godine proglašen za majstora problemskog šaha Jugoslavije. Za Jugoslaviju sam uspješno nastupao na ekipnim svjetskim prvenstvima. Na prvom pojedinačnom prvenstvu Jugoslavije za problemski šah bio sam prvi u sve četiri kategorije (dvopotezi, tropotezi, pomoćni mat i studije). U Hrvatskoj sam opet u reprezentaciji. Na prošlom ekipnom svjetskom prvenstvu u komponiranju od deset naših problemista donio sam Hrvatskoj jedina 3 boda, pa smo bili među zadnjima. Na prvom svjetskom kongresu problemista u Piranu 1958. godine imenovan sam za međunarodnog suca FIDE (Međunarodne šahovske federacije) za problemski šah. Na 42. svjetskom kongresu problemista u Izraelu 1999. godine dodijeljena mi je titula počasnog majstora FIDE za šahovsku kompoziciju. To mi je najveće priznanje za moju šahovsku djelatnost.

Dr. Zlatiću ovim smo završili razgovor. Želim da se još dugo osjećate ovako dobro i raspoloženo. Pored toga, želim Vam zahvaliti za gradivo koje ste darovali Hrvatskom državnom arhivu, kao i za svesrdnu pomoć koju ste pružili pri njegovu popisivanju.

Summary

INTERVIEW WITH SAVO ZLATIC, MD

The interview with Savo Zlatić, the first partisan physician in Croatia, member of Politburo of the Central Committee of the Communist Party of Croatia, representative of the Central Committee of the Communist Party of Yugoslavia in Albania, minister of light industry in the Government of the Federative People's Republic of Yugoslavia and a member of the Presidency of the Federative People's Republic of Yugoslavia, aims to acquaint the readers with the most interesting parts of his life. The text presents fragments of memories of childhood and forced emigration from Istria, school and medical studies in Zagreb, the beginning of party activity, imprisonments, medical and political work during the war and high political functions after the war, break-up with Tito, serving a term on Goli Otok and, after that, complete dedication to medicine and pharmacology of one of the last living revolutionaries in Croatia.

***Ključne riječi:** Savo Zlatić, Croatian State Archive, personal archives, Communist Party of Croatia, medicine, pharmacology, Chess Composition*

Translated by Tomislav Čepulić